

بررسی جامع بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا

محدثه رئیسی^۱

چکیده

برخی خلأهای قانونی، فساد اداری، ضعف دستگاه قضایی، ضعف دستگاه‌های نظارتی و... باعث شده است تا قاچاق کالا به داخل کشور در ابعاد گسترده انجام شود. باندهای قدرتمند قاچاق کالا نیز با استفاده از این موقعیت و به کمک دست‌های پنهان پشت پرده توانسته‌اند حجم عظیمی از کالا را وارد کشور و از این راه سود سرشاری نصیب خود کنند. با وجود ورود کالاهای قاچاق از مبادی غیررسمی (مرزهای زمینی، اسکله‌های غیرمجاز و...)، حجم و ارزش آن در مقایسه با کالاهای قاچاقی که به صورت کانتینری و از طریق مبادی گمرکی وارد کشور می‌شود، ناچیز است. این گزارش درصدد است تا ضمن بررسی جامع بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا، به بررسی تأثیر این فعالیت غیرقانونی بر امنیت اقتصادی بپردازد. نتیجه اینکه، ضمن تقسیم‌بندی عوامل مؤثر بر قاچاق کالا در پنج دسته (اقتصادی، حقوقی و قانونی، سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی)، می‌توان گفت در زمینه مبارزه با قاچاق، حمایت از تولیدات داخل، افزایش کیفیت تولیدات آن‌ها، اصلاح قوانین واردات و... بسیار مؤثر است.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا، اقتصاد زیرزمینی، امنیت اقتصادی.

مقدمه

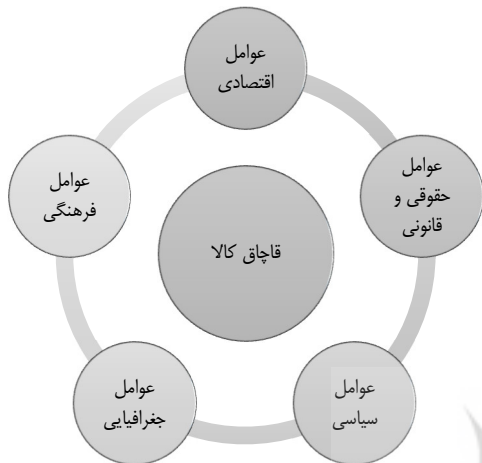
قاچاق کالا در عمل با نپرداختن مالیات (عوارض و...) به دولت به‌طور مستقیم باعث کاهش درآمدهای دولت می‌شود و به‌طور غیرمستقیم با تضعیف بخش‌هایی از اقتصاد کشور موجب کاهش فعالیت آن و در نتیجه، کاهش درآمدهای مالیاتی دولت می‌شود.

آثار سوء قاچاق کالا بر سیاست‌های اقتصادی و تجاری، کشورها را واداشته که با قاچاق کالا به شکل‌های مختلف مبارزه کنند. مبارزه جدی با قاچاق مستلزم تحمل هزینه‌های سنگین برای کشورهایمانند ایران است که مرزهای طولانی زمینی و دریایی دارند. برای مقابله با آثار سوء این پدیده مذموم، دولت ناگزیر از پذیرش آن،

در تقسیم‌بندی کلی، اقتصاد هر کشور را می‌توان به دو بخش رسمی و غیررسمی (اقتصاد زیرزمینی یا اقتصاد پنهان) تقسیم کرد. بخشی از اقتصاد پنهان یا زیرزمینی، قاچاق کالا است که در آمارهای رسمی ثبت نمی‌شود. قاچاق کالا معضلی اقتصادی و اجتماعی است که بیشتر کشورهای جهان به‌نوعی از آن رنج می‌برند. در کشور ما نیز قاچاق کالا بزرگ‌ترین خطری است که بخش‌های مختلف صنعتی و تولیدی کشور را تهدید می‌کند و موجب گسترش فقر، بیکاری، سست شدن پایه‌های اقتصادی و ناامنی در عرصه اقتصاد جامعه می‌شود.

در ادامه، به توضیح هریک از این عوامل و زیرمجموعه‌های آن پرداخته می‌شود.

شکل ۱- بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

۱-۱- عوامل اقتصادی

بدون شک رواج و گسترش قاچاق در هر کشوری، تابعی از شرایط اقتصادی است. این شرایط به ساختار هر کشور بستگی دارد. در ادامه، به مهم‌ترین عوامل اقتصادی مؤثر بر ایجاد و گسترش قاچاق اشاره می‌شود.

ملزم به نظارت بر مرزهای ورود و خروج کالا است. به‌رغم قوانین متعدد و دستگاه‌های مختلف مبارزه با پدیده قاچاق کالا، باز هم شاهد اشکال مختلف این معضل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در قالب روش‌های قانونمند قاچاق (قاچاق پنهان، شبه‌قاچاق یا قاچاق کالا در چهارچوب باندها) به شکل خرد آن هستیم که دولت را از دستیابی به بخش عمده‌ای از درآمدهای خود محروم ساخته و اقتصاد کشور را روزبه‌روز ضعیف‌تر کرده است. برای مبارزه اصولی با این پدیده مذموم نیازمند شناخت عوامل اثرگذار بر قاچاق هستیم. در این گزارش با بررسی جامع بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا، تأثیراتی که قاچاق کالا بر امنیت اقتصادی و اجتماعی کشور می‌گذارد، مورد بحث قرار می‌گیرد. در پایان نیز راهکارهایی برای کاهش پیامدهای منفی قاچاق ارائه می‌شود.

۱- بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا

افزایش تورم ممکن است سبب افزایش قاچاق کالاهای غیرقانونی شود، اما تأثیر آن بستگی به شرایط اقتصادی و قوانین مربوط به قاچاق در هر کشور دارد. تغییرات گسترده و فزاینده قیمت، نرخ‌های مالیات بر درآمد افراد و بنگاه‌ها را افزایش می‌دهد و تمایل افراد به فرار مالیاتی بیشتر می‌شود. در نتیجه، حجم اقتصاد زیرزمینی افزایش می‌یابد.

با توجه به اینکه پدیده قاچاق یکی از عوامل تهدیدکننده نظم و امنیت در جامعه است، برای توسعه روش‌ها و ابزارهای مقابله با قاچاق و اجتناب از آن، ابتدا باید درک روشنی از دلایل متفاوت بروز آن داشت. در این بخش، بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا بررسی می‌شود. این بسترها به پنج دسته کلی تقسیم‌بندی می‌شود که شامل عوامل اقتصادی، حقوقی و قانونی، سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی است.

شکل ۲- عوامل اقتصادی مؤثر بر قاچاق کالا

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

کشورها در دوره‌هایی با افزایش تورم، افزایش یافته است.

افزایش تورم ممکن است سبب افزایش قاچاق کالاهای غیرقانونی شود، اما تأثیر آن بستگی به شرایط اقتصادی و قوانین مربوط به قاچاق در هر کشور دارد. تغییرات گسترده و فزاینده قیمت، نرخ‌های مالیات بر درآمد افراد و بنگاه‌ها را افزایش می‌دهد و تمایل افراد به فرار مالیاتی بیشتر می‌شود. در نتیجه، حجم اقتصاد زیرزمینی افزایش می‌یابد.

۱-۱-۲- مالیات و بار مالیاتی

مالیات‌ها بر انتخاب میزان فراغت نیروی کار و عرضه نیروی کار در اقتصاد سایه‌ای یا بخشی از اقتصاد که بر آن مالیات وضع نمی‌شود، تأثیر گذارند؛ زیرا هرچه اختلاف میان هزینه نیروی کار در بخش رسمی برای بنگاه و دستمزد دریافتی نیروی کار در این بخش بیشتر

۱-۱-۱- تورم

رشد سطح عمومی قیمت کالاهای مصرفی به دلایل مختلف منجر به افزایش حجم اقتصاد زیرزمینی و قاچاق می‌شود. می‌توان انتظار داشت که با افزایش سطح عمومی قیمت‌ها، خانواده‌های بیشتری زیر خط فقر قرار گیرند. ناتوانی در تأمین درآمد برای گذران زندگی از طریق فعالیت‌های قانونی، عامل مؤثری در توجیه‌پذیری روی آوردن به فعالیت‌های اقتصاد زیرزمینی و قاچاق به شمار می‌رود (پیرایی و رجایی، ۱۳۹۴).

تورم به‌عنوان سازوکار اثرگذار در قاچاق کالا عمل می‌کند. به این صورت که تورم باعث افزایش هزینه‌ها و کاهش ارزش پول ملی می‌شود. این موضوع به دلیل افزایش هزینه‌های تولید، حمل‌ونقل و امور مربوط به تجارت، قاچاق کالا را افزایش می‌دهد. برای مثال، قاچاق عطر و ادکلن، سیگار، الکل و دارو در برخی

۱-۳-۱- بیکاری

بیکاری یکی از پراهمیت‌ترین و فراگیرترین مشکلات اقتصادی در جوامع است. وجود جمعیت زیاد بیکار در ایران از جمله عوامل گرایش به قاچاق به شمار می‌آید. به این صورت که از سویی با افزایش بیکاری به علت رکود اقتصادی، افراد بیکار نمی‌توانند درآمد کافی برای تأمین نیازهای خود داشته باشند و به دنبال راه‌های دیگری برای کسب درآمد می‌گردند. قاچاق از جمله فعالیت‌های غیرقانونی است که افراد ممکن است به آن روی آورند و درآمد خود را افزایش دهند. بنابراین، بیکاری عاملی برای افزایش قاچاق و فعالیت‌های غیرقانونی است. بیکاری سبب افزایش فشار روانی و اجتماعی بر افراد می‌شود و آن‌ها را وامی‌دارد که دنبال راه‌های دیگری (از جمله قاچاق و فعالیت‌های زیرزمینی) برای کسب درآمد باشند. از سوی دیگر، در مناطق مرزی افزایش بیکاری، افراد بیکار را در راستای دستیابی به درآمد برای تأمین نیازهای خود، به سمت فعالیت در بازار غیررسمی از جمله واردات قاچاق سوق می‌دهد.

۱-۱-۴- درآمد سرانه

این متغیر دارای اثر مبهم بر فعالیت‌های غیررسمی است. افزایش درآمد سرانه و تأمین حداقل منابع لازم برای زندگی، انگیزه پذیرش ریسک اعمال غیرقانونی و غیررسمی را کاهش می‌دهد و موجب کاهش حجم اقتصاد پنهان و در نتیجه، کاهش حجم قاچاق می‌شود. برخی مطالعات (Buhn, Karmann & Schneider, 2007) انجام‌گرفته نشان می‌دهد که سرانه تولید

باشد، مالیات بیشتری اخذ می‌شود یا بنگاه سهم بیشتری برای تأمین اجتماعی پرداخت می‌کند. با ایجاد این فاصله، به‌طور شایان توجهی انگیزه برای استفاده از نیروی کار در اقتصاد زیرزمینی افزایش می‌یابد. در صورتی که این تفاوت در هزینه‌ها به‌طور گسترده‌ای به بار مالیاتی کل و سیستم تأمین اجتماعی وابسته باشد، این عوامل از جمله عوامل اصلی افزایش اقتصاد زیرزمینی خواهند بود (Schneider & Enste, 2000). سازوکار اثرگذاری مالیات و بار مالیاتی بر رونق قاچاق به‌صورت زیر است.

- **افزایش قیمت کالا:** افزایش هزینه‌های تولید و توزیع کالا به دلیل اعمال مالیات موجب افزایش قیمت کالا می‌شود. این افزایش هزینه و قیمت، عاملی برای انتخاب قاچاق کالا می‌شود. برای مثال، اگر هزینه واردات قانونی و مبادلات تجاری با فروشندگان داخلی بیشتر از قیمت کالاهای قاچاق باشد، افراد ممکن است ترجیح دهند به‌جای خرید کالاها به‌صورت قانونی، آن‌ها را به‌صورت قاچاق بخرند.

- **ایجاد حاشیه سود بیشتر:** بار مالیاتی به‌عنوان هزینه‌های اضافی شناخته و به هزینه قاچاق افزوده می‌شود. با این حال، اگر تفاضل قیمت میان کالاهای قاچاق و قانونی به‌اندازه کافی بالا باشد، همچنان حاشیه سود بالایی برای قاچاقچیان باقی می‌ماند. در نتیجه، بار مالیاتی به‌تنهایی قاچاق کالا را کاهش نمی‌دهد.

در کل، تأثیر افزایش مالیات و بار مالیاتی بر قاچاق کالا نامعلوم و بسته به شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور و فعالیت‌های زیربنایی تجاری ممکن است متفاوت باشد.

را افزایش دهد. در واقع، آزادسازی سریع تجارت فرصت‌های بیشتری برای فساد و قاچاق به وجود می‌آورد.

۱-۱-۶- حجم دولت

ممکن است با افزایش دخالت دولت در اقتصاد، زمینه ظهور یا گسترش قاچاق کالا نیز افزایش یابد. با افزایش مداخله دولت در اقتصاد، از میزان آزادی عمل افراد کاسته می‌شود و انگیزه آن‌ها برای فعالیت در بخش رسمی کاهش می‌یابد. از این رو افراد ترجیح می‌دهند که در بخش زیرزمینی فعالیت داشته باشند. فشار قوانین مانند قوانین بازار کار، محدودیت ساعت کار، حداقل دستمزد، حداقل سن، هزینه‌های بیمه، موانع تجاری و تعرفه‌های بالا، استانداردهای محیط کار و محدودیت‌های کار خارجی‌ان و موقعیت بحران‌های اقتصادی از جمله عواملی هستند که وابسته به سیاست‌های دولت است. وجود زمان‌های طولانی دریافت مجوزهای قانونی نیز تولیدکنندگان زیادی را به سمت تولید بدون مجوز یعنی تولید در بخش زیرزمینی سوق می‌دهد (نیلی و ملکی، ۱۳۸۵). افزایش در شدت مقررات عامل مهمی در ایجاد انگیزه برای ورود به اقتصاد غیررسمی است و منجر به افزایش آن می‌شود.

۱-۱-۷- تحولات بازار ارز

نوسانات بازار ارز نیز به‌عنوان عاملی اساسی برای گسترش فعالیت‌های غیرقانونی تلقی می‌شود. اختلاف نرخ ارز رسمی و غیررسمی در مقیاس خرد موجب گسترش بازار سیاه ارز می‌شود. در مقیاس کلان اقتصادی، رانت و امتیازات ویژه از این اختلاف

ناخالص داخلی^۱ پایین‌تر هر کشور، انگیزه بالاتری برای فعالیت در اقتصاد سایه‌ای فراهم می‌سازد؛ به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه که سرانه تولید ناخالص داخلی پایین‌تری نسبت به کشورهای توسعه‌یافته دارند، انگیزه فعالیت در اقتصاد سایه‌ای بیشتر است. از سوی دیگر، افزایش درآمد سرانه سبب افزایش تقاضا می‌شود. این افزایش تقاضا ممکن است شامل تقاضا برای کالاهای قانونی و غیرقانونی شود. در نتیجه، این احتمال وجود دارد که از این طریق قاچاق بیشتری رخ دهد.

۱-۱-۵- میزان باز بودن اقتصاد و محدودیت‌های اعمال‌شده بر آن

محدودیت‌های تجاری و باز بودن اقتصاد، عامل دیگری است که اثر مهمی بر قاچاق دارد. افزایش محدودیت‌های تجاری، مقررات دست‌وپاگیر، افزایش موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای و فقدان آزادی اقتصادی مناسب سبب اختلاف قیمت میان بازارهای داخلی و خارجی می‌شود. این افزایش نرخ اجناس در کالاهای وارداتی موجب انگیزه در افراد برای واردات غیرقانونی و فرار از پرداخت تعرفه‌ها می‌شود (Pitt, 1981). این موضوع منجر می‌شود که تجار به فعالیت‌های تجاری غیرقانونی گرایش یابند و صادرات و واردات به‌صورت غیرقانونی و قاچاق انجام شود. انتظار می‌رود که با کاهش محدودیت‌های تجاری، گرایش به تجارت غیرقانونی (قاچاق) نیز کاهش یابد. از این رو در تجویزهای سیاستی، راه مقابله با این پدیده، کاهش محدودیت‌های قانونی عنوان می‌شود. مطالعات دیگر حاکی است که آزادسازی سریع تجارت بدون شفافیت و اجرای کارآمد قوانین، ممکن است سطح فساد

۱-۱-۱۰- ضعف ساختار و تولید نشدن برخی کالاهای مورد نیاز

اگر تولید کشوری از مشکلات متعدد متأثر باشد؛ به طوری که نتواند همگام با نیازهای داخلی و تحولات بین‌المللی رشد یابد، زمینه قاچاق کالا در آن فراهم می‌شود. با توجه به هزینه‌های بالای تولید در ایران (تأمین نقدینگی، ممکن نبودن مبادلات ارزی و مالی، بدهی‌های معوق واحدهای تولیدی به نظام بانکی، تغییر پیوسته نرخ ارز، افزایش زیاد قیمت مواد اولیه، قوانین و مقررات ضدونقیض و...) و دیگر محدودیت‌ها، تولیدات داخلی امکان رقابت با محصولات خارجی را ندارند. این وضعیت موجب شکل‌گیری بازار انحصاری برای کالای بی‌کیفیت داخلی و افزایش قیمت آن می‌شود. از سوی دیگر، سیاست ممنوعیت واردات^۲، نشانی غلط به بخش‌های مختلف تجارت و تولید می‌دهد و واردکننده رسمی را به سمت تجارت غیررسمی پیش می‌برد. برای مثال، در بسیاری از کالاهای قاچاق (لوازم الکترونیکی، دوربین عکاسی و فیلم‌برداری و...) که در داخل کشور تولید نمی‌شوند، به دلیل وجود بازار مصرف برای این کالاها و صادر نشدن مجوز واردات، زمینه قاچاق این کالاها فراهم می‌شود.

۱-۱-۱۱- فقدان امکانات معیشتی مناسب در مناطق مرزی

عمده مناطق مرزی بنا به دلایل متعدد در کشورها، به لحاظ اقتصادی در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برند. فقدان امکانات معیشتی در مناطق مرزی باعث افزایش

محسوس نرخ ارز برای واردات با نرخ رسمی و فروش در بازار با نرخ غیررسمی، سبب برهم زدن تعادل بازار و افزایش قیمت و تورم در گروه کالایی خاصی می‌شود. بی‌زواس و مارجیت^۱ (۲۰۰۷) از لحاظ نظری، ارتباط میان نرخ ارز در بازار سیاه و تجارت غیرقانونی را نشان داده‌اند.

۱-۱-۸- تفاوت قیمت و سودآوری بالای قاچاق کالا

سودآوری بالای کالای قاچاق در مقابل ریسک پایین آن یکی از مهم‌ترین دلایل گرایش به قاچاق کالا است. این سود ناشی از تفاوت قیمت‌ها در بازار داخل با کشورهای هم‌جوار است. سودهای حاصل از صادرات غیررسمی برخی کالاهای یارانه‌ای مانند فراورده‌های نفتی، دارو، شوینده‌ها، سموم دفع آفات نباتی، کود شیمیایی، نان، آرد، گندم و دیگر کالاهای اساسی به قدری انگیزه در افراد ایجاد کرده است که به‌رغم تعیین جرائم سنگین، اقدام به قاچاق کالا می‌کنند.

۱-۱-۹- انحصار در واردات کالا و بالا بودن میل به مصرف کالاهای وارداتی

چنانچه واردات کالا در انحصار افراد یا گروه‌های خاص باشد، از سویی فرصت‌های اقتصادی برای افراد خاص فراهم می‌شود که این مسئله یکی از مصادیق فساد اقتصادی است. از سوی دیگر، قانون‌گریزی را در محرومان از امتیاز واردات کالا برای پاسخ‌گویی به تقاضای داخلی تقویت می‌کند. بالا بودن میل به مصرف برخی کالاهای وارداتی و محدودیت در واردات این کالاها نیز منجر به افزایش قاچاق شده است.

1. Biawas & Marjit

۲. سیاست ممنوعیت واردات از سال ۱۳۹۷ و با وقوع بحران ارزی در دستور کار قرار گرفت و دو گروه کالایی ۴ و ۲۷ که مشمول ممنوعیت واردات هستند، هر ساله از سوی وزارت صمت در این فهرست اعلام می‌شوند.

۱-۲-۱- خلأهای قانونی

خلأهای قانونی و عدم اجرای کامل قوانین باعث شده است قاچاق کالا به داخل کشور در ابعاد گسترده انجام شود. برخی خلأهای قانونی که ممکن است منجر به افزایش قاچاق در ایران شود، موارد زیر است.

- **عدم صدور مجوز واردات برای برخی کالاها:** در برخی موارد، واردات برخی کالاها به دلایل مختلف ممکن نیست، اما تقاضا برای آنها وجود دارد. این مسئله باعث قاچاق این نوع کالاها می‌شود.

- **نبود یا ضعف نظارت و کنترل‌های مرزی:** نبود نظارت و کنترل کافی بر مرزهای کشور به افزایش قاچاق کمک می‌کند.

- **وجود تعرفه‌های بالا:** تعرفه‌های بالا بر واردات کالا، به افزایش قاچاق آنها منجر می‌شود.

به‌طور کلی، خلأهای قانونی ممکن است به افزایش قاچاق منجر شوند. برای کاهش قاچاق لازم است که قوانین و مقررات مربوط به قاچاق بهبود یابد و نظارت و کنترل بر مرزها تقویت شود. همچنین، تأمین نیازهای داخلی به‌صورت کامل و مناسب به کاهش قاچاق کمک می‌کند.

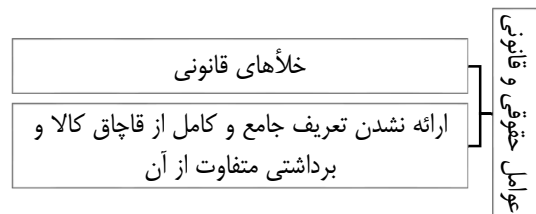
یکی از مثال‌های خلأهای قانونی در ایران، عدم صدور مجوز واردات برای برخی کالاهاست. برای مثال، در سال ۱۳۹۹، وزارت صنعت، معدن و تجارت اعلام کرد که واردات خودروهای لوکس و نیمه‌لوکس به دلیل شرایط اقتصادی کشور ممنوع است. با وجود این ممنوعیت، تقاضای برای خودروهای لوکس و نیمه‌لوکس در بازار داخلی

قاچاق کالا می‌شود؛ زیرا افرادی که در مناطق مرزی زندگی می‌کنند، به دو دلیل به کالاهای قاچاق بیشتر نیاز دارند. دلیل نخست اینکه، کالاهای قاچاق در برخی موارد ارزان‌تر از کالاهای قانونی هستند و دلیل دوم، محدودیت دسترسی به کالاهای قانونی است. همچنین، فقدان امکانات معیشتی، اشتغال واقعی را کاهش می‌دهد و ممکن است افراد به دنبال فرصت‌های درآمدزایی غیرقانونی مانند قاچاق کالا باشند.

۱-۲-۲- عوامل حقوقی و قانونی

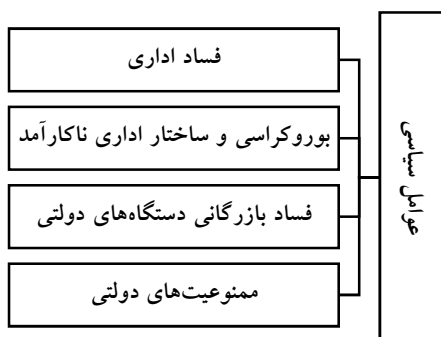
اغلب قوانین مرتبط با قاچاق کالا در شرایط و زمان‌های خاص تدوین شده‌اند و در حال حاضر، پاسخ‌گوی تغییرات حاصل در شکل و محتوای قاچاق و نیازهای کنونی نیستند. بخشی از متون این قوانین به شکلی دچار سکوت، نقص یا ابهام است که احتمال گریز و سوءاستفاده از آن به بهانه تفسیرهای شخصی وجود دارد. این اشکالات ساختاری، نقایص ظاهری و فقدان شفافیت‌هاست که قوانین حاکم را در برخورد با قاچاق امروزی ناکافی و متزلزل می‌کند. در ادامه، برخی مشکلات قانونی و حقوقی که منجر به افزایش قاچاق می‌شود، مورد اشاره قرار می‌گیرد.

شکل ۳- عوامل حقوقی و قانونی مؤثر بر قاچاق کالا

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

شکل ۴- عوامل سیاسی مؤثر بر قاچاق کالا

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

۱-۳-۱- فساد اداری

فساد اداری که به عنوان سوء استفاده از قدرت برای منافع شخصی تعریف می‌شود، اغلب فعالیت‌های قاچاق را تسهیل می‌کند. از سوی دیگر، قاچاق شامل حمل و نقل غیرقانونی کالا از مرزها برای فرار از پرداخت مالیات یا مقررات است. ارتباط بین این دو پدیده در این است که مقامات فاسد می‌توانند برای چشم پوشی یا مشارکت فعال در عملیات قاچاق رشوه بگیرند. (Dzawanda, B., & Matsa, M. (2023))

بنابراین، نفوذ احتمالی در برخی ادارات سبب سست شدن مبارزه با قاچاق و زمینه‌ساز گسترش آن می‌شود. تخلفات اداری نیز عاملی اثرگذار بر قاچاق است. وزارت بازرگانی، برقراری نظامات کنترلی را خالی از فساد نمی‌داند؛ زیرا درنهایت، این افراد هستند که نظارت را بر عهده دارند. فساد در نظام اداری به دریافت‌های نامشروع از عوامل رواج قاچاق تمایل نشان می‌دهد و انگیزه درآمد پایین کارکنان نیز بر سطح تخلفات اداری بی‌تأثیر نیست.

۲-۳-۱- بوروکراسی و ساختار اداری ناکارآمد

یکی از علل روی آوردن به قاچاق، فرار از کاغذبازی است. بین گسترش قاچاق و

وجود دارد و برخی از افراد به دنبال خرید این خودروها هستند. به علت عدم صدور مجوز واردات این نوع کالا، قاچاق خودروهای لوکس و نیمه‌لوکس در کشور افزایش یافته است. این خلأ قانونی باعث شده است قیمت خودروهای لوکس و نیمه‌لوکس در بازار سیاه افزایش یابد و به زیان اقتصاد کشور بشود.

۱-۲-۲- ارائه نشدن تعریف جامع و کامل از قاچاق

و برداشتی متفاوت از آن

از مشکلات تعریف قاچاق کالا این است که آیا کالای دست مسافر تا شعاع ۵ کیلومتری مرز مشمول قاچاق است یا اینکه این کالا در داخل کشور قاچاق شمرده می‌شود. افزون‌براین، در تشخیص و صدق عنوان قاچاق تا اندازه‌ای میان ارگان‌ها اختلاف است و ناهماهنگی‌هایی در این باره وجود دارد. برای مثال، نیروی انتظامی کالاهایی را قاچاق می‌پندارد، اما مقام قضایی آن را هدیه تلقی می‌کند. بری شدن متهمانی که از دید نیروی انتظامی و گمرک قاچاقچی نامیده می‌شوند، سبب هدر رفتن زحمات کاشفان قاچاق و آسانی آن می‌شود. قاچاق از منظر نیروی انتظامی و گمرک، عدم انطباق کالا با اسناد گمرکی تلقی می‌شود، اما مراجع قضایی، اجتماع عناصر مادی (تحقق فعل مجرمانه)، معنوی (علم و عمد در ارتکاب این فعل) و قانونی و غیرقانونی بودن عمل را شرط لازم اثبات جرم و تعقیب مجرم قاچاقچی می‌دانند.

۱-۳-۳- عوامل سیاسی

دسته‌بندی بعدی از بسترها و زمینه‌های مؤثر بر قاچاق کالا، عوامل سیاسی است که در زیر به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

دستگاه‌های دولتی باعث می‌شود که بسیاری از کالاهای واردشده به کشور، به‌صورت غیرقانونی و بدون پرداخت مالیات و عوارض وارد شوند که سبب ضرر بسیار برای اقتصاد کشور می‌شود.

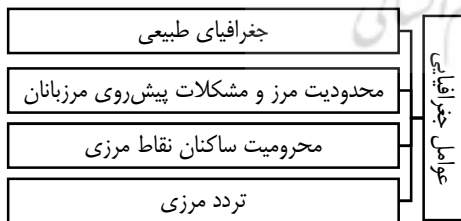
۱-۳-۴- ممنوعیت‌های دولتی

این ممنوعیت‌ها منوط به تصویب دولت‌هاست و دلایل آن، حمایت از تولیدات داخلی، جلوگیری از اتلاف منابع ارزی، پیشگیری از تغییر الگوی مصرف، حفظ مصالح و منابع جامعه و... است. گاهی اوقات همین ممنوعیت‌ها زمینه بروز قاچاق را فراهم می‌کند.

۱-۴-۴- عوامل جغرافیایی

وضعیت جغرافیایی کشورمان یعنی وجود هزاران کیلومتر راه آبی و خاکی در مرزها و همچنین، هم‌جواری با کشورهای بی‌ثبات که سرمایه‌گذاری مولد در مناطق مرزی را کاهش داده، از مهم‌ترین عوامل سبب‌ساز گسترش قاچاق کالا در کشور است. در ادامه، هر یک از عوامل جغرافیایی مؤثر بر قاچاق کالا مورد بررسی قرار می‌گیرد.

شکل ۵- عوامل جغرافیایی مؤثر بر قاچاق کالا

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

۱-۴-۱- جغرافیای طبیعی

جغرافیای وسیع و مرزهای طولانی که گاه کنترل‌ناپذیر است، عرصه فعالیت قاچاق به شمار

دشواری‌های فراوان واردات و ترخیص کالا رابطه‌ای مستقیم وجود دارد و بوروکراسی، معلول ناکارآمدی نظام اداری است. بوروکراسی و ساختار اداری ناکارآمد منجر به افزایش هزینه تولید و تجارت در اقتصاد رسمی می‌شود. گاه گرفتن مجوز برای تولید یا صادرات از مراکز متعدد تصمیم‌گیری با بهره‌وری پایین به بیش از یک ماه نیاز دارد که هزینه و قیمت تمام‌شده را برای تولیدکننده و صادرکننده به شدت افزایش می‌دهد. بنابراین، با این‌گونه هزینه‌ها انگیزه فعالیت در بخش غیررسمی یا به عبارتی، قاچاق کالا افزایش می‌یابد.

۱-۳-۳- فساد بازرگانی دستگاه‌های دولتی

فساد بازرگانی دستگاه‌های دولتی تأثیر مستقیم و غیرمستقیمی بر قاچاق کالا دارد. به‌طور مستقیم، دستگاه‌های دولتی که مسئول نظارت بر صادرات و واردات کالا هستند، به دلیل فساد و رشوه‌دهی، موجب شروع یا ادامه قاچاق کالا می‌شوند. از سوی دیگر، فساد در دستگاه‌های دولتی منجر به تحریم‌های نامناسب و محدودیت‌های بی‌مورد در تجارت بین‌المللی می‌شود که تقاضا برای کالاهای قاچاق را افزایش می‌دهد. در این حالت، تلاش‌های قانونی برای مبارزه با قاچاق کالا بی‌فایده می‌شود؛ زیرا دستگاه‌های دولتی که باید از این فعالیت‌ها جلوگیری کنند، به‌جای اینکه به مبارزه با آن بپردازند، خود درگیر قاچاق کالا می‌شوند.

این فساد موجب می‌شود که قاچاق کالا به‌صورت گسترده‌تر در جامعه پخش شود و بیشترین ضرر را به اقتصاد کشور و مردم وارد کند. فساد در

خطاها و ناهماهنگی‌های موجود میان سازمان‌های دخیل در مبارزه، کمبود کارکنان و تجهیزات لازم در این زمینه، مبارزه فیزیکی با پدیده‌ای از جنس اقتصادی به‌عنوان رویکرد غالب و فقدان اراده جدی برای مقابله میان برخی از دستگاه‌های ذی‌ربط را می‌توان از عوامل دیگر گسترش قاچاق کالا دانست.

۱-۴-۳- محرومیت ساکنان نقاط مرزی

از میان طیف گسترده‌ای از عوامل اقتصادی، جغرافیایی و سیاسی مؤثر بر پدیده قاچاق کالا، وضعیت اقتصادی و معیشتی مناطق مرزی کشور نقش ویژه‌ای ایفا می‌کند. در واقع، توسعه‌نیافتگی مناطق مرزی و بالا بودن نرخ بیکاری در این استان‌ها که بالاتر از نرخ بیکاری در کل کشور است، تشدیدکننده معضل قاچاق شمرده می‌شود؛ به‌طوری‌که ایجاد و تسهیلات بازارچه‌های مرزی نیز نتوانسته است کاهش گرایش به سوی قاچاق را منجر شود (ویسیان و گل‌چوبی دیوا، ۱۴۰۱).

بازارچه‌های مرزی^۱ افزون‌بر تسریع و تسهیل در صادرات غیرنفتی، در رشد و توسعه اقتصادی مناطق مرزی نقش مهمی ایفا می‌کنند، اما در حال حاضر به محلی برای واردات کالاهایی تبدیل شده‌اند که اساساً در روستاها و شهرهای بزرگ مورد مصرف قرار می‌گیرند. از این رو در محل مناقشه بسیاری از تولیدکنندگان داخلی قرار دارند. افزون‌براین، بازارچه‌های مرزی عملاً از کارکرد اصلی خود دور افتاده و در برخی دوره‌ها به دلیل سوءمدیریت در سیاست‌گذاری‌ها، این مناطق به

می‌رود. مرزنشینانی که شناخت بیشتری نسبت به موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی مناطق مرزی دارند و نیز هم‌جواری زمینی با هفت کشور، سختی‌های فراوان در مناطق دشوار و گذرگاه‌های دور از نظارت کافی و نزدیکی به آب‌های بین‌المللی و مناطق آزاد تجاری داخلی و خارجی از عوامل تسهیل‌کننده قاچاق کالا شمرده می‌شود.

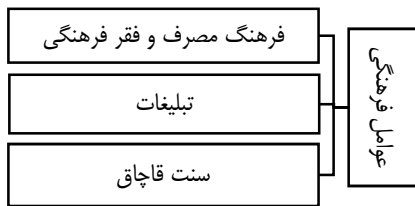
۱-۴-۲- محدودیت مرز و مشکلات پیش روی مرزبانان

مرزبانان در مبارزه بی‌امان با قاچاقچیان محدودیت دارند و امکانات و مزایای آنان متناسب با مخاطرات کارشان نیست. گاه مرزبانان برای جلوگیری از رفت‌وآمد قاچاقچیان، ابزار چندان پیشرفته‌ای در اختیار ندارند و قاچاقچیان با استفاده از نزدیکی مسافت، نبود سیستم نظارت کارآمد بر گلوگاه‌ها و راه‌های ورودی و سهولت دستیابی به انواع وسایل برای انتقال اجناس قاچاق - به کمک افراد اکثراً بومی - کار خود را انجام می‌دهند. بدون تردید در تمام دنیا کنترل مرزها، سهم و اهمیت بسزایی در کاهش قاچاق به خود اختصاص داده است. برای مثال، در آمریکا به علت اتخاذ تدابیر امنیتی در حریم مرزهای جنوبی، به فاصله دو هفته پس از حادثه ۱۱ سپتامبر، میزان قاچاق تا حجم بالایی کاهش یافت.

مرزبانان برخی کشورهای همسایه مانند عراق و افغانستان نیز کنترل مؤثری بر مرزهای خود ندارند و اصولاً برداشت آنان از مصادیق قاچاق و ضرورت مقابله با آن چیز دیگری است. همچنین، استقرار نیروهای نظامی در بخش‌هایی از مرزهای کشور،

۱. بازارچه‌های مرزی با هدف مبادله کالاهای مورد نیاز مرزنشینان، مبارزه با قاچاق کالا و اشتغال‌زایی در مناطق مرزی تشکیل شده‌اند.

شکل ۶- عوامل فرهنگی مؤثر بر قاچاق کالا

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

۱-۵-۱- فرهنگ مصرف و فقر فرهنگی

فرهنگ مصرف و فقر فرهنگی می‌تواند بر قاچاق کالا اثرگذار باشد. فرهنگ مصرف و اقتصاد مرتبط با آن، موجب می‌شود مردم در پی خرید کالاهای مختلف با کیفیت و قیمت پایین‌تر باشند. این باعث می‌شود که به کالاهای موجود در کشور دیگر که قیمت آن‌ها به دلیل تولید نشدن یا مالیات بالا در کشور بالاست، احساس نیاز کنند و برای خرید آن به کشورهای دیگر سفر کنند. کمبود دسترسی به کالاهایی که در کشور تولید نمی‌شوند یا قیمت آن‌ها بسیار بالاست، مردم را به خرید کالاهای قاچاق وارداتی ترغیب می‌کند. در این صورت فرهنگ مصرف بر قاچاق کالایی خاص تأثیر می‌گذارد. در باره تأثیر فقر فرهنگی بر قاچاق کالا می‌توان گفت افرادی که در فقر زندگی می‌کنند، اغلب نمی‌توانند خرید کالاهای وارداتی یا اصلی را تأمین کنند و در صورت نیاز به این کالاها، به دنبال گزینه‌های ارزان‌تر هستند. این سبب بیشتر شدن قاچاق کالاهای ارزان‌تر و تقلیدی می‌شود.

بنابراین، تأثیر فرهنگ مصرف و فقر فرهنگی بر قاچاق کالا به‌وضوح مشاهده‌پذیر نیست و باید بر اساس شرایط و عوامل فرهنگی که در هر کشور و منطقه وجود دارد، بررسی شود.

گلوگاه‌هایی برای ورود قاچاق به کشور تبدیل شده‌اند که نه‌تنها منجر به حذف بسیاری از فرصت‌های اقتصادی مرزنشینان شده، بلکه تشدید چالش‌های امنیتی و ناهنجاری‌های اجتماعی و اقتصادی را در پی داشته است.

۱-۴-۴- تردد مرزی

بسته به شرایط اقتصادی، سیاسی و امنیتی دو کشور، تردد مرزی تأثیرات زیادی بر قاچاق دارد. در صورتی که مرزها به‌درستی نظارت نشود و کالاهای قاچاق به‌راحتی وارد کشور شود، باعث افزایش قاچاق و کاهش درآمدهای دولت می‌شود.

عدم نظارت درست بر مرزها باعث می‌شود کالاهای قاچاق به‌راحتی وارد کشور شوند و با توجه به عدم پرداخت مالیات و عوارض، با قیمت‌های بسیار پایین‌تر از کالاهای قانونی در بازار عرضه شوند. این سبب می‌شود تولیدکنندگان داخلی دچار مشکل شوند و بازار داخلی آسیب ببیند.

همچنین، رفت‌وآمد مرزنشینان به کشورهای همسایه برای کسب‌وکار، مرادات طایفه‌ای یا اقامت در آنجا، از سالیان دور کاملاً عادی و به‌هنگار تبدیل شده و موجب شده است مرزنشینان برای امرار معاش از راحت‌ترین وسیله یعنی قاچاق کالا استفاده کنند.

۱-۵-۱- عوامل فرهنگی

همان‌طور که گفته شد، ابعاد منفی ورود کالای قاچاق را می‌توان از زوایای مختلف بررسی کرد. عوامل فرهنگی بعد دیگری است که منجر به قاچاق کالا می‌شود. در زیر به عوامل مؤثر بر این بعد اشاره می‌شود.

۱-۵-۲- تبلیغات

سنت قاچاق ممکن است تأثیر مستقیمی بر قاچاق داشته باشد. اگر سنت قاچاق به عنوان فعالیت قانونی و با رعایت قوانین و مقررات انجام شود، به توسعه اقتصادی و اجتماعی کمک می‌کند، اما اگر سنت قاچاق به عنوان فعالیت غیرقانونی و با نقض قوانین انجام شود، ممکن است باعث افزایش قاچاق و پیامدهای منفی آن شود.

گسترش ارتباطات و سرعت تبادل اطلاعات باعث شده است ویژگی‌های کالای جدید به سرعت به مصرف‌کنندگان منتقل شود و بازارها به گونه‌ای به خانه‌ها راه یابند. اگر این کالاها با شیوه‌های مؤثر تبلیغی و جذاب معرفی شوند، جای بهتری برای خود در میان مردم به ویژه جوانان باز خواهند کرد. رسانه‌های گروهی، مطبوعات و نمایندگی‌های فروش و خدمات پس از فروش کالاهای خارجی در این زمینه ایفای نقش می‌کنند. پوسترها، تابلوها و اتوبوس‌های شهری نیز در جلب مشتری و بالا بردن تقاضای بی‌تأثیر نیستند. در این بین، ده‌ها ابزار تبلیغی مانند تقویم، دفتر، سررسید، فندک، کیف، کفش، لباس، چمدان و کیسه پلاستیکی برای وسوسه کردن مردم به منظور مصرف بیشتر به کار گرفته می‌شود.

۲- ملاحظات امنیت اقتصادی

امنیت اقتصادی مقوله حیاتی و ارزشمند برای نظام اجتماعی است. حذف راهبردی و بنیادین عوامل مزاحم و برهم‌زننده امنیت نقش مهم و بی‌بدیلی در استمرار و پویایی در جامعه دارد. یکی از پدیده‌هایی که به شدت نظم و امنیت فردی و اجتماعی را در ابعاد مختلف به ویژه ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و مدیریتی به خطر می‌اندازد، پدیده مخرب و زیان‌بار قاچاق کالا است (رازقی و همکاران، ۱۴۰۱)

۱-۵-۳- سنت قاچاق

سنت قاچاق به معنای فرهنگ و روش‌هایی است که در جامعه برای فعالیت قاچاق به کار می‌رود. این سنت‌ها و روش‌ها ممکن است شامل تجربیات گذشتگان، دانش محلی، شبکه‌های اجتماعی و حتی قوانین غیررسمی باشد.

قاچاق کالا دارای پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی زیادی است. قاچاق کالا از بعد سیاسی نقطه‌ای منفی در کشورهاست. قاچاق به طور مستقیم و غیرمستقیم امنیت ملی کشور را تهدید می‌کند. افزایش ثروت و قدرت نامشروع، رانت‌خواری، بی‌عدالتی، کاهش اعتماد عمومی، تمایل به قانون‌گریزی، هدررفت منابع ملی، تضعیف کارآمدی، کاهش امید ملی و کاهش امنیت عمومی از پیامدهای نامطلوب سیاسی قاچاق است (شیرکش، ۱۳۹۳)

از بعد اجتماعی، قاچاق کالا باعث برهم خوردن تعادل اجتماعی و درآمدی میان اقشار جامعه می‌شود

سنت قاچاق در برخی مناطق جهان به عنوان فعالیت اقتصادی و اجتماعی پذیرفته شده است. در این مناطق، قاچاق به عنوان روشی برای کسب درآمد و تأمین نیازهای اساسی مردم به کار می‌رود. سنت قاچاق ممکن است موجب افزایش قاچاق شود. برای مثال، در برخی مناطق، قاچاق مواد مخدر و سلاح به عنوان سنتی قدیمی شناخته شده که باعث افزایش تقاضا برای این کالاها و افزایش قاچاق شده است.

به بهینه کردن نظام تولید و توزیع می‌اندیشد، اختلال ایجاد می‌کنند و صحت آمارهای کارگزاران را زیر سؤال می‌برند. از عمده‌ترین تأثیرات منفی قاچاق کالا این است که توان رقابتی محصولات داخلی را از بین می‌برد یا کم‌رنگ می‌کند.

- **چرخش پولی خارج از سیستم ارز:** خرید اجناس از دیگر ممالک به‌طور طبیعی مستلزم این است که در قبال جنس و ورود آن به کشور، مبالغی پول خارج شود. این چرخش پولی خارج از سیستم اصولی آن، مشکلاتی را از جنبه اقتصادی برای نظام پولی کشور فراهم می‌سازد. - **کاهش اشتغال:** به علت سودآوری کالای قاچاق در کوتاه‌مدت، سرمایه‌گذاری در صنایع کشور کاهش می‌یابد که این موضوع کاهش اشتغال در کشور را در پی دارد (شیرکش، ۱۳۹۳).

نتیجه اینکه، بررسی امنیت اقتصادی شامل هفت بعد اصلاحات سیاسی، مشارکت مردمی، میزان سلامت نظام حقوقی، میزان سلامت نظام اداری، خشونت سیاسی، دسترسی سریع به کالاهای ضروری و راهبردی و رشد اقتصادی است.

می‌توان گفت با افزایش قاچاق کالا، میزان مشارکت مردمی، ثبات سیاسی، سلامت نظام حقوقی، سلامت نظام اداری، دسترسی سریع به کالاهای ضروری و راهبردی و میزان رشد اقتصادی کاهش می‌یابد. بنابراین، مبارزه با قاچاق کالا باید به‌صورت جدی در دستور کار دولت قرار گیرد. این موضوع نیازمند مدیریت همه‌جانبه و جهانی است و کنترل آن، پیامدهایی از جمله ثبات سیاسی، مشارکت مردمی و بالا رفتن سلامت نظام حقوقی را در پی دارد.

و به‌وجودآورنده طبقه‌ای ثروتمند و درعین حال منفور در جامعه است. در حوزه فرهنگی، قاچاق کالا زمینه‌ای برای بروز عدم تعادل فرهنگی و انحراف جوانان است. در نتیجه، به طبقاتی شدن جامعه در بعد اقتصادی منجر می‌شود. قاچاق از سویی باعث تضعیف فرهنگ کار می‌شود. بنابراین، یکی از آسیب‌های بسیار حساس قاچاق، تضعیف فرهنگ کار و بازدهی و بهره‌دهی به جامعه است و از سوی دیگر، قاچاق کالا موجب رکود و ورشکستگی مراکز تولیدی و صنعتی داخلی می‌ود که افزایش بیکاری در جامعه را در پی دارد (شیرکش، ۱۳۹۳).

از بعد اقتصادی نیز قاچاق کالا ضربات سنگینی به اقتصاد جامعه وارد می‌کند. قاچاق کالا به‌صورت غیرمستقیم تأثیر منفی در سرمایه‌گذاری ملی دارد. با ورود کالاهای قاچاق (با قیمت پایین)، تولید ملی ضربه می‌خورد و تقاضا برای محصولات داخلی کاهش می‌یابد که به دنبال آن، سودآوری و درنهایت، سرمایه‌گذاری در بخش تولید داخلی کاهش می‌یابد. کاهش سرمایه‌گذاری نیز باعث کاهش اشتغال می‌شود و میزان بیکاری را افزایش می‌دهد. افزایش بیکاری نیز منجر به افزایش بحران‌های اجتماعی و پیامدهای ناشی از آن می‌شود و درنهایت، امنیت ملی را به خطر می‌اندازد.

پیامدهای اقتصادی قاچاق کالا را می‌توان به‌صورت زیر تقسیم‌بندی کرد.

- **اختلال در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی:** کالاهایی که بدون گذراندن تشریفات گمرکی و رعایت ضوابط و مقررات حاکم بر بده‌بستان‌های مالی مجاز به بازارهای داخلی راه می‌یابند، در برنامه‌ریزی‌هایی که

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

قاچاق کالا و ارز از مهم‌ترین مصادیق اقتصاد زیرزمینی است که عواقب نامطلوبی بر عملکرد اقتصاد کلان دارد، اطلاعات اقتصادی کشور را مختل و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی را با مشکل مواجه می‌کند. در نتیجه، سیاست‌گذاری‌ها کارایی خود را از دست می‌دهد. قاچاق کالا به‌عنوان معضلی اقتصادی، اجتماعی و امنیتی مطرح است که معمولاً از طریق مبادی ورودی مرزها و شهرهای مرزی که از جغرافیای سیاسی خاصی برخوردارند، انجام می‌شود. این موضوع کارایی سیاست‌های توزیع و تخصیص دولت را با چالش مواجه می‌سازد.

با توجه به اهمیت شناخت عوامل مؤثر بر قاچاق و تأثیر آن بر امنیت کشور، در این گزارش، بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا در پنج دسته عوامل اقتصادی، حقوقی و قانونی، سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته است. برای کاهش زمینه‌ها و بسترهای قاچاق کالا راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود.

– اقدامات دولت در راستای کاهش قاچاق: تأثیرگذاری مثبت نرخ تورم بر حجم قاچاق، کاهش نرخ تورم و جلوگیری از گسترش آن، یکی از عوامل مهم و اثرگذار در کاهش قاچاق در کشور است. این موضوع با اجرای سیاست‌های پولی مناسب و انضباط مالی دولت امکان‌پذیر است. دولت باید برنامه‌ها و راهبردهایی را برای امنیت بیشتر مرزهای کشور به کار ببندد. این اقدامات باید در چهارچوبی تنظیم شود که از ورود افراد و کالاهای ناخواسته پیش از رسیدن به کشور جلوگیری شود. از سوی دیگر، دولت باید هرچه سریع‌تر راهکارهای کوتاه‌مدت برای جلوگیری از

ورشکستگی کارخانه‌جات و کارگاه‌های داخلی کشور و برنامه‌های میان‌مدت برای برقراری امنیت شغلی و سرمایه‌گذاری و تقویت بنیه اقتصادی کشور را در راستای از بین بردن قاچاق کالا تبیین کند.

– آزادسازی تجاری منوط به اجرای کارآمد قوانین: به‌طور معمول، شاخص درجه باز بودن تجارت رابطه معکوس با میزان قاچاق دارد. به این معنی که با آزادسازی تجارت خارجی و افزایش فضای باز تجارت بین‌المللی، قاچاق کالا از طریق حذف موانع تعرفه‌ای و خط قرمزها کاهش می‌یابد. افزون بر این محدودیت‌های تعرفه‌ای، سیاست‌های غیرتعرفه‌ای مانند ممنوعیت واردات یا صادرات برخی از اقلام به‌طور دائم یا موقت یا قطع رابطه تجاری با کشورهای خاص سبب گسترش پدیده قاچاق کالا می‌شود. بیشتر در سیاست‌های تجویزی، راه مقابله با گسترش اقتصاد زیرزمینی را کاهش محدودیت‌های قانونی عنوان می‌کنند (پیرایی و رجایی، ۱۳۹۴). در مقابل این دیدگاه، توجه به این نکته نیز ضروری است که آزادسازی‌ها نیز چنانچه بدون توجه به وضعیت عمومی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نیز سطح توانمندی دولت (حکومت) در سازمان‌دهی مناسب برای اجرای قوانین و مقررات و نظارت بر اجرای آن‌ها صورت پذیرد، ممکن است افزون بر آثار دیگر موجب افزایش حجم فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی شود.

بر اساس این دیدگاه، تا زمانی که توانمندی دولت در طراحی، تصویب و اجرای قوانین و مقررات منطقی و متناسب با بسترهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی محدود است و تا زمانی که نیازهای زندگی اجتماعی بشر وضع محدودیت‌ها از سوی دولت‌ها را

فناوری‌های به‌روز کمک زیادی به کشورها در مبارزه با قاچاق کالا کرده است. در ایران پنج دستگاه حاکمیتی به‌طور مستقیم در ارتباط با مبارزه با قاچاق کالا فعالیت می‌کنند. این در حالی است که در چین و ترکیه محور اصلی مبارزه با قاچاق کالا گمرک است. از سوی دیگر در این کشورها، گارد ساحلی و پلیس ویژه مبارزه با قاچاق کالا وجود دارد که این نیز می‌تواند در کاهش قاچاق کالا تأثیرگذار باشد.

- استفاده از تجربه موفق برخی از کشورها در مبارزه با قاچاق کالا: در حوزه مبارزه با قاچاق کالا، کشورهای مختلف تجربیات خود را دارند که می‌توان از آنها الهام گرفت. برای مثال، چین به دلیل محدودیت‌هایی که بر صادرات و واردات اعمال کرده، موفق شده است که با کاهش قاچاق کالا، کنترل بیشتری روی بازار داشته باشد. این کشور برای جرم‌های قاچاق مواد مخدر، الکل و تنباکو طرح‌هایی را اجرا کرده و توانسته است با برخورد سخت با قاچاقچیان، قاچاق این کالاها را کاهش دهد.

نروژ نیز به موفقیت‌های خود در مبارزه با قاچاق کالا اشاره کرده است. در این کشور، قوانین سخت‌گیرانه‌ای برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و محصولات تنباکو اجرا می‌شوند. از دیگر راهکارهای نروژ در این باره، تحریم‌ها برای کشورهایی است که در قاچاق کالا دخالت دارند.

انگلستان نیز با برخورد قاطعانه با کارتل‌های قاچاق و کشف مقرهای آنها توانسته است در مبارزه با این مسئله موفق باشد. این کشور برای مبارزه با قاچاق دارو، می‌کوشد تا با جرم و جنایت انگاشتن این کار، مردم را آگاه کند و بسته‌های پستی شامل

الزامی می‌کند و لغو کامل محدودیت‌ها و موانع از جمله در تجارت خارجی امکان‌پذیر نباشد، نمی‌توان انتظار داشت که برداشتن بخشی از محدودیت‌های رسمی موجب کاهش کلی تخلف از قوانین در زمینه‌های مرتبط شود (عرب‌مازار یزدی، ۱۳۸۰).

- شفاف‌سازی اقتصادی: دسترسی به اطلاعات اقتصادی برای همه و شفاف‌سازی اقتصادی از عوامل مؤثر در کاهش قاچاق کالا شمرده می‌شود. رانت‌های اقتصادی اغلب در شرایطی پدید می‌آید که دسترسی به اطلاعات برای برخی افراد مهیا باشد و بقیه در وضعیت حداقلی یا محرومیت به سر برند. تصویب قانون‌های صریح و تسریع‌کننده امور اقتصادی نیز در کاهش تمایل افراد به روی آوردن به پدیده قاچاق مؤثر است. تا آنجا که اگر شرایط جامعه برای فعالیت‌های درست اقتصادی فراهم باشد، افراد انگیزه کافی برای ریسک‌پذیری و تمایل به قاچاق کالا نخواهند داشت.

- تأسیس نهادهای جدید و کارآمد برای مبارزه با قاچاق کالا: تحولات گسترده اقتصادی و سیاسی برخی کشورها مانند ترکیه و چین در دو دهه اخیر حاکی از موفقیت و پیشرفت در عرصه مبارزه با قاچاق کالا بوده است. کشورهای چین و ترکیه در دو دهه اخیر با نوین‌سازی تجهیزات در امور گمرکات و با به‌کارگیری روش‌های نوین شاهد افزایش درآمدهای گمرکی و نیز افزایش روزافزون کشفیات قاچاق کالا و پیشرفت در عرصه پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا بوده‌اند.

تأسیس نهادهای جدید و کارآمد برای مبارزه با قاچاق کالا مانند پلیس مبارزه با قاچاق و تشکیل گارد ساحلی و بهره‌مندی از جدیدترین دستاوردها و

است. بنا به آمار منتشره، این اقدام قاچاق محصولات یادشده را ۱۰ برابر کاهش داده است.

- **تأمین امکانات معیشتی در مناطق مرزی:** تأمین امکانات معیشتی در مناطق مرزی مانند ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی، به کاهش قاچاق کالا کمک می‌کند؛ زیرا افراد بیشتر به دنبال فرصت‌های اشتغال رسمی و درآمد قانونی هستند. نظارت بهتر بر مرزها و پایش فعالیت‌های قاچاق از سوی نیروهای امنیتی و مرزبانی نیز به کنترل قاچاق کالا کمک می‌کند.

درنهایت، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود.

- برقراری امنیت و توسعه زیرساخت‌ها در شهرهای مرزی و اتخاذ قوانین گمرکی مؤثر در بازارچه‌های مرزی.
- تلاش برای حمایت از صنایع داخلی برای تولید کالاهای باکیفیت هم‌تراز با کالاهای مشابه خارجی.
- پایین آوردن هزینه‌های تولید داخلی و حمایت از تولیدکنندگان.
- وضع قوانین بازدارنده و تشدید مجازات‌های قاچاقچیان کالا.
- فرهنگ‌سازی برای استفاده از کالاهای داخلی در جامعه.
- افزایش خودباوری و اعتمادبه‌نفس جوانان در دستیابی به هر نوع تولید در زمینه‌های کشاورزی، صنعتی و ...
- تلاش برای حل مشکلات اقتصادی و اجتماعی مانند معضل بیکاری در راستای افزایش تولید داخلی.

داروهای قاچاق را توجیهی قانونی نامیده و توصیه کرده است از این محصولات استفاده نشود.

در ترکیه نیز در چهارچوب طرح نوین‌سازی اداره گمرک و مبارزه مؤثر با قاچاق کالا، سامانه‌های عکس‌برداری با اشعه ایکس در برخی از مبادی ورودی زمینی و دریایی گمرک نصب شده‌اند. نصب سامانه عکس‌برداری با اشعه ایکس، جابه‌جایی وسیله نقلیه را آسان کرده است، اما شماره وسایل نقلیه مشکوک و تعداد خودروهایی که باید بازرسی شوند، افزایش یافته است. بازرسی سریع از وسایل نقلیه با استفاده از سامانه عکس‌برداری با اشعه ایکس بدون صدمه به وسیله نقلیه و کالاهای داخل آن از اهمیت زیادی برخوردار است. درکل، برای مبارزه با قاچاق کالا بهتر است روی محدودیت‌های صادرات و واردات، اعمال قوانین سخت‌گیرانه، برخورد قاطعانه با قاچاقچیان و افزایش آگاهی افراد از نامطلوب بودن این کار تمرکز شود.

- **به‌کارگیری تجهیزات مدرن برای بازدید و شناسایی:** تجهیز مراکز حمل‌ونقل بین‌المللی به سیستم‌های بازرسی مدرن برای مأموران گمرک، امکان بازرسی از محتویات وسیله نقلیه یا هر محموله‌ای را در عرض چند دقیقه فراهم می‌آورد و تحولی است که در مبارزه با تروریسم، کشف انواع محصولات قاچاق و اظهارنامه‌های جعلی و نیز تسریع در ترخیص کالا بسیار مؤثر عمل می‌کند.

- **امحا و نابودی محصولات تحریمی وارداتی:** یکی از تدابیر به نظر موفق روسیه در مقابله با قاچاق محصولات کشاورزی و غذایی، نابودی و امحای این محصولات به‌محض کشف و ضبط آن‌ها در مرز

- به‌کارگیری افراد کارشناس در پلیس شهرهای مرزی برای مبارزه با قاچاق کالا و مواد مخدر.
- متوازن ساختن توزیع درآمد و ثروت در جامعه در راستای کاهش شکاف طبقاتی در کشور.
- شفاف و روشن بودن قوانین و مقررات.
- نبود تعدد قوانین و مقررات.
- عدم تغییرات مکرر قوانین و مقررات.
- وجود سازوکارهای نظارتی قوی بر سازمان‌ها.
- مشارکت دادن ساکنان محلی در برنامه‌ها و تصمیمات.
- جلوگیری از تبلیغات بی‌رویه کالاهای خارجی در رسانه‌های داخلی.
- بالا بردن سطح آگاهی مردم از مضرات مصرف کالاهای قاچاق.
- افزایش تعرفه کالاهای غیرضروری خارجی.
- نظارت بیشتر بر مرزهای کشور.
- گنجاندن مفاهیمی مانند ارزش و چرایی ارزش کالای داخلی و پیامدهای منفی مصرف‌گرایی و قاچاق در کتب درسی.
- پیرایی، خسرو و حسینعلی رجایی (۱۳۹۴).
- اندازه‌گیری اقتصاد زیرزمینی در ایران و بررسی علل آثار آن، سیاست‌های راهبردی و کلان. ۳(۹)، ۲۱-۴۲.
- رازقی، محمدجواد؛ زمانیان، کامبیز؛ و بشیری دزفولی، فاطمه (۱۴۰۱). مبارزه با مفاسد اقتصادی؛ مطالعه موردی: بررسی عوامل تأثیرگذار بر قاچاق کالا و راه‌های پیشگیری از آن، اولین همایش ملی
- ایده‌پردازی مباحث و یافته‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری. ایران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس.
- رضاقلی‌زاده، مهدیه؛ و حیدرزاده، سحر (۱۳۹۹). قاچاق کالا و اشتغال در ایران، پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار). ۲۰(۲)، ۱۷۶-۱۴۵. DOR: 20.1001.1.17356768.1399.20.2.2.5
- شیرکش، محمدصیاد (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر قاچاق سوخت و راه‌های پیشگیری از آن (مورد مطالعه مرز شهرستان قصرشیرین در سال ۱۳۹۳)، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد علوم تحقیقات، کرمانشاه، ایران.
- عرب‌مازازی‌دی، علی. (۱۳۸۰). اقتصاد سیاه در ایران: اندازه، علل و آثار آن در سه دهه اخیر. برنامه ریزی و بودجه، ۶۲(۶)، ۳-۶۰.
- کرامتی‌نیا، رقیه (۱۴۰۱). نگاهی به تجربه دولت روسیه در مبارزه با قاچاق کالا. اقتصاد پنهان. دوره جدید (۲۶ و ۲۷)، ۴۵-۶۶.
- محسنی، حسن (۱۴۰۰). پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی پدیده قاچاق، اقتصاد پنهان. ۷(۲۶ و ۲۷)، ۴۴-۲۹.
- نیکوقدم، مسعود و مینا جزمی (۱۳۹۷). بررسی آثار قاچاق کالا و درجه باز بودن تجاری بر رشد اقتصادی در ایران، تحقیقات اقتصادی. ۱۴(۵۳)، ۴۹۴-۴۶۵.
- نیلی، مسعود، و ملکی، منصور. (۱۳۸۵). اقتصاد غیر رسمی: علل ایجاد روش‌های تخمین و اثرات آن بر بخش رسمی؛ مهندسی صنایع و مدیریت، دوره ۲۲، شماره ۳۶.

منابع

Consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77-114.

بیکاری یکی از پراهمیت‌ترین و فراگیرترین مشکلات اقتصادی در جوامع است. وجود جمعیت زیاد بیکار در ایران از جمله عوامل گرایش به قاچاق به شمار می‌آید. به این صورت که از سویی با افزایش بیکاری به علت رکود اقتصادی، افراد بیکار نمی‌توانند درآمد کافی برای تأمین نیازهای خود داشته باشند و به دنبال راه‌های دیگری برای کسب درآمد می‌گردند. قاچاق از جمله فعالیت‌های غیرقانونی است که افراد ممکن است به آن روی آورند و درآمد خود را افزایش دهند.

- ویسیان، محمد؛ و گل‌چوبی دیوا، شهربانو (۱۴۰۱). بررسی عوامل مؤثر بر قاچاق کالا در مناطق مرزی و راهکارهای پیشگیری از آن، *اولین همایش ملی رویکردهای نوین*. ایران: دانشگاه افسری و تربیت پلیس تهران.
- Biswas, Amit K. & Marjit, Sugata, 2007. "Preferential trade and mis-invoicing: Some analytical implications," *International Review of Economics & Finance*, Elsevier, vol. 16(1), pages 130-138
- Buehn, A., & Farzanegan, M. R. (2012). Smuggling around the World: Evidence from a Structural Equation Model. *Applied Economics*, 44(23), 3047-3064.
- Buhn, A., Karmann, A., & Schneider, F. (2007). Size and Development of the Shadow Economy and of Do-it-yourself Activities in Germany.
- Dzawanda, B., & Matsa, M. (2023). Strategies for Survival in an Informal economy: Illegalities of Zimbabwean informal cross border traders at ports of entries in Southern Africa. *International Journal of Community Well-Being*, 6(3), 203–221.
- Pitt, M. M. (1981). Smuggling and Price Disparity. *Journal of International Economics*, 11(4), 447-458.
- Schneider, F., & Enste, D. H. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and